

Det Norske
Videnskaps-Akademi

The Norwegian Academy
of Science and Letters

Høringsuttalelse fra Forskningsetisk utvalg i Det Norske Videnskaps-Akademi til NESH sitt forslag til nye forskningsetiske retningslinjer

Forskingsetisk utvalg ved Det Norske Videnskaps-Akademi har med interesse lest høringsnotat av 21. september 2020 om revisjon av forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora. I høringsbrevet er det listet opp 8 kulepunkter som NESH spesielt ønsker innspill på. Vi skal kommentere disse punktvis.

Kulepunkt 1. NESH foreslår at dagens tittel «Forskingsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi» forkortes til «Forskingsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora». Dette innebærer ifølge NESH ingen realitetsendring; det er bare en språklig forenkling.

Vi mener at dagens tittel bør beholdes for at det ikke skal oppstå noen som helst misforståelse om at juss og teologi omfattes av retningslinjene.

Kulepunkt 2. NESH foreslår en innledning til retningslinjene kalt *Grunnleggende forskningsetiske prinsipper*. I innledningen gis oversikt over forskningens normer og verdier, hvem som har ansvaret for forskningsetikken og hvem forskningen og forskerne har forpliktelser overfor.

En slik innledning kan synes fornuftig, men vi mener innledningen er for lang og bør være mer spisset. Slik den nå fremstår forsvinner viktige punkter i for meget tekst. Vi vil også kommentere andre sider ved innledningen.

I innledningens punkt *Forskningens normer og verdier* skilles det mellom interne og eksterne normer i forskningsetikken. Det heter at «[d]e interne normer er definerende for god vitenskapelig praksis i snever forstand, mens de eksterne normene skal sikre god forskningspraksis i bredere forstand.» Vi er tvilende til om det i denne sammenheng er hensiktsmessig å skape et slikt skille. Redegjørelsen gir inntrykk av en forskjell og til dels motsetning mellom *interne* og *eksterne* normer som kan forvirre.

Det heter f. eks. «[d]en grunnleggende interne normen i all vitenskapelig virksomhet er *sannhetsforpliktelse*.» Men dette er da ikke bare en intern norm, men må gjelde for all forskning også i bredere forstand. Det samme kan sies om neste setning der det uttales at «forskning skal

være åpen, uavhengig, sannferdig og kritisk». Dette er heller ikke bare en intern norm, men like meget en ekstern norm. Også samfunnet har krav på åpen, uavhengig, sannferdig og kritisk forskning.

Neste punkt i innledningen er *Ansvar for forskningsetikken*. Det er bra at forskningsinstitusjonenes ansvar løftes fram, men vi mener at deres ansvar kan forsterkes. Når det gjelder de enkelte punktene i retningslinjene kan forskningsinstitusjonenes ansvar likeledes komme tydeligere fram. NESH sine retningslinjer er ikke bare retningslinjer for den enkelte forsker, men er retningslinjer også for forskningsinstitusjonene.

Innledningen har videre et punkt *Avgrensning og virkeområde*. Dette punktet bør strammes inn. Vi synes også at enkelte utsagn passer bedre under de tidligere overskriftene. Det heter f.eks. «Retningslinjene gjelder også for stipendiater og studenter på alle nivå. Alle forsknings- og utdanningsinstitusjoner må derfor ha egne rutiner for opplæring, veiledning, administrasjon og styring som sikrer at forskningen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer og retningslinjer.» Dette er setninger som etter vår mening hører hjemme under punktet *Ansvar for forskningsetikken*.

Innledningen avsluttes med en liste over *Forskningsetiske forpliktelser*. Her listes opp retningslinjenes fem deler (A-E). I denne opplistingen nevnes kun forskerens forpliktelser. I flere av punktene bør også forskningsinstitusjonenes forpliktelser nevnes.

Kulepunkt 3. Det heter i høringsbrevet at i forslaget til nye retningslinjer er skillet mellom juss og etikk presisert. Vi skulle gjerne fått opplyst nærmere hvor og hvordan dette er skjedd. Det er ikke alltid tydelig for oss.

Kulepunkt 4. Det heter i høringsbrevet at reglene for *Forskerfelleskapet* er løftet fram for å fremheve de vitenskapsinterne normene. Vi synes det er uheldig at Del A) *Forskning, samfunn og etikk* i dagens retningslinjer ikke lenger innleder de nye retningslinjene. Viktige prinsipper som *Forskningens frihet* (punkt 2), *Forskningens ansvar* (punkt 3) og *Institusjonenes ansvar* (punkt 4) bør fortsatt være de innledende punktene i retningslinjene. Når et punkt som forskningens uavhengighet er skjøvet ned til punkt 36, kan det gi inntrykk av at dette er mindre viktig enn de interne forskningsetiske normer. Selv om det sikkert ikke er ment slik, vil det jo bli lagt merke til at de fanebestemmelsene som i dag står i retningslinjenes del A) ikke lenger er der, men er skjøvet lenger bak. Slike lesemåter må det tas hensyn til når man endrer de forskningsetiske retningslinjene.

Det er de siste årene blitt mer fokus på plagiat, oppstykket publisering («salamisering»), inflatering av medforfatterskap osv. Det er først og fremst konkurransen om forskningsmidlene som har løftet fram disse forholdene. Når vi nå har fått fokus på regler om god henvisningsskikk, medforfatterskap m.v. er det for å sikre forskere like vilkår i konkurransen om forskningsmidlene. Men disse hensyn må ikke fortrenge oppmerksomheten om de viktige prinsippene som forskningens frihet og uavhengighet og forskningens forpliktelser overfor

samfunnet. Vi mener at del A) *Forskning, samfunn og etikk* i dagens retningslinjer bør være del A) også i de nye retningslinjene.

Våre kommentarer til kulepunktene 4 – 8 i høringsbrevet, dvs. de enkelte deler av retningslinjene, vil fremgå i det følgende der vi kommenterer de enkelte bestemmelsene i de foreslåtte nye retningslinjene.

Vi har i våre kommentarer sammenlignet de foreslåtte bestemmelser med bestemmelsene i dagens etiske retningslinjer for NESH. Som det vil fremgå av våre kommentarer, har det for flere av bestemmelsene vært vanskelig å se om det er snakk om materielle endringer av dagens regler eller bare om en språklig omformulering. Det hadde vært ønskelig om høringsbrevet klarere hadde redegjort for bakgrunnen for flere av de endrete formuleringene.

Vi vil som en generell kommentar også fremheve de særlige forskningsetiske utfordringene som oppstår ved forskning på tvers av landegrensene. Slik forskning er i dag utbredt og også ønskelig. NESH sine retningslinjer påpeker med rette forskerens etiske ansvar ved forskning i andre land. Retningslinjene må imidlertid også løfte fram de forskningsetiske utfordringer som oppstår når norske data, ikke minst persondata, utveksles med forskere fra andre land. Våre gode registre er attraktive for forskere også utenfor Norge og er ofte nettopp bakgrunnen for ønsket om et samarbeid med forskere i Norge. Det må tydeligere fremgå av retningslinjene hvilke forskningsetiske utfordringer som reiser seg ved slike samarbeid når forskere fra andre land får tilgang til norske data.

Del A) FORSKERFELLESSKAPET

1. God henvisningsskikk

Dette punktet erstatter punkt 26 i dagens retningslinjer, og har så langt vi kan se det samme innhold. Vi vil imidlertid peke på at i dagens punkt 26 siste ledd, andre setning heter det: «Den enkelte forsker eller student må utøve sin virksomhet med[osv]» Tilsvarende setning gjenfinnes i utkastets punkt 1 andre ledd, andre setning, men her er bare forskere og ikke studenter nevnt. Vi mener at studenter fortsatt bør nevnes i setningen.

2. Kollegiale forhold

Dette punktet erstatter punkt 31 i dagens retningslinjer, men de enkelte ledd i bestemmelsen er stokket noe om, uten at vi kan se at det er en forbedring. Vi synes f.eks. at forskningsinstitusjonenes ansvar kommer tydeligere fram i dagens punkt 31. Vi vil også spørre hvorfor deler av dagens punkt 31 siste ledd er tatt ut. Det heter der:

«Forskere deltar ofte i vurderinger for vitenskapelige stillinger. De vurderer masteroppgaver, doktoravhandlinger, tidsskriftartikler og lignende. I slike sammenhenger må bedømmeren vurdere egenhabilitet og arbeide saklig og objektivt.»

Vi synes dette er nyttig påpekning og forstår ikke hvorfor disse setningene nå er fjernet.

3. Medforfatterskap

Dette punktet som erstatter punkt 25 i dagens retningslinjer, er i hovedtrekk en videreføring av dagens bestemmelse. Men også her er det skjedd endringer som kan etterlate tvil om endringene bare er av språklig art eller om det også er snakk om en materiell endring.

Andre ledd i dagens punkt 25 og i utkastets punkt 3 oppstiller fire kriterier som må være innfridd for medforfatterskap, men formuleringen er ikke helt den samme. I utkastet punkt 3 heter det om kriteriet nr. 1:

«gitt vesentlig bidrag til idé eller utforming av prosjektet, datainnsamling, analyse eller fortolkning av data (ett av punktene holder);»

I dagens punkt 25 heter det om kriteriet nr. 1:

«Forskerne skal ha bidratt vesentlig til idé og utforming *eller* datainnsamling eller analyse og fortolkning av data;»

Vi ser at der og to steder er benyttet i dagens formulering, er og foreslått erstattet med eller. Dette oppfatter vi som en realitetsendring som trenger nærmere forklaring. Vi antar at endringen skyldes at man ønsker en formulering i overensstemmelse med Vancouverreglene, men det burde vært forklart for leseren.

Det fremheves både i dagens punkt 25 og i utkastets punkt 3 at spørsmål om medforfatterskap må avklares så tidlig som mulig. Dette er viktig og noe som også forskningsinstitusjonene bør ha et ansvar for blir etterlevet.

I dagens punkt 25 andre ledd er det tatt med noen setninger om de spesielle forhold innenfor humaniora og samfunnsvitenskap. Det heter:

I humaniora og samfunnsvitenskap er det imidlertid vanlig å stille krav om at medforfattere faktisk har bidratt til å utarbeide og ferdigstille manuskriptet. Bare de som faktisk har bidratt til analysen og arbeidet med selve teksten til en vitenskapelig publikasjon, skal være oppført som medforfattere. Det er altså ikke tilstrekkelig at man har bidratt til det intellektuelle arbeidet med artikkelen i vid forstand, for eksempel en kombinasjon av innsamling av data, kritisk revisjon og godkjenning av sluttproduktet.

Dette er viktige påpekninger, men setningene er ikke med i utkastet punkt 3. Det finner vi uheldig.

4. Vitenskapelig publisering

Dette er så vidt vi kan se et nytt punkt som ikke har noen parallell i dagens retningslinjer. Det som uttales her er viktig, og vi har ingen kommentarer til dette punktet.

5. Habilitet

Dette punktet erstatter punkt 30 i dagens retningslinjer, men dagens bestemmelse er fyldigere. Vi savner en forklaring på hvorfor dette punktet er kuttet noe ned. Skyldes det at man mener at noe av det som i dag sies i punkt 30 mer hører hjemme i jussen, se *kulepunkt 3* i høringsbrevet? Vi mener disse endringene krever en nærmere forklaring.

6. Plagiat

Dette punktet erstatter punkt 27 i dagens retningslinjer, og er i hovedtrekk en videreføring av dagens bestemmelse, men har fått en strammere form. Vi finner at formuleringene i utkastets punkt 6 er bedre enn formuleringen i dagens punkt 27.

7. Fabrikking og forfalskning

8. Fordreining og forvrenging

Punktene 7 og 8 er nye egne punkter i forhold til dagens retningslinjer, men dekkes delvis innholdsmessig av dagens punkt 28. Det er positivt at disse forhold utdypes i egne punkter. Men forskningsinstitusjonenes ansvar som er fremhevet i dagens punkt 28, må fremheves også i de nye punktene 7 og 8.

9. Deling av forskningsdata

Dette punktet erstatter punkt 29 i dagens retningslinjer, men er bygget noe ut. Dette finner vi positivt.

10. Veilederforholdet

Dette punktet erstatter punkt 30 i dagens retningslinjer, og formuleringene er i hovedtrekk samsvarende. I utkastets punkt 10 er det imidlertid nå tatt med at forskningsinstitusjonene har ansvar for å sikre at studenter/stipendiater får god og profesjonell veiledning. Dette er en viktig påpekning.

11. Prosjektlederansvar

Dette punktet erstatter punkt 33 i dagens retningslinjer. Dagens punkt 33 heter imidlertid *Veileder og prosjektleders ansvar*. Vi synes det er uheldig at veileders ansvar ikke er med i punkt 11. Det som her sies om veilederens ansvar dagens punkt 33, fanges ikke opp at retningslinjene i utkastets punkt 10 *Veilederforholdet*.

12. Internasjonalt samarbeid

Dette punktet er nytt og det er positivt at det foreslås etiske retningslinjer for internasjonalt forskningssamarbeid. Men vi vil vise til det vi skriver innledningsvis i *kulepunkt 4* om grenseoverskridende samarbeid der forskere fra andre land får tilgang til norske data. Også disse forskerne må være underlagt de samme forskningsetiske krav som gjelder for forskere i Norge.

13. Risiko og sikkerhet

Også dette punktet er nytt, og vi finner det positivt at det kommer retningslinjer om risiko og sikkerhet. Vi vil imidlertid foreslå at også studenter nevnes i den kursiverte åpningssetningen til punkt 13, altså slik: *Både forskere og forskningsinstitusjoner har ansvar for å ivareta sikkerheten til forskere, studenter og andre som deltar i forskningen.*

B) FORSKNINGSDELTAERE

14. Samtykke til å delta i forskning

15. Redusert samtykkekompetanse

Disse punktene erstatter punkt 8 i dagens retningslinjer. Dagens punkt 8 er svært omfattende og det er en fordel at dette innholdsmessig fordeles på to punkter. Hensynet til dem som har redusert samtykkekompetanse kommer bedre fram når dette får et eget punkt. Punkt 15 er imidlertid mer kortfattet enn den del av dagens punkt 8 som omhandler *Manglende eller redusert samtykkekompetanse*. Har noe viktig blitt vekk ved denne forkortelsen?

16. Beskyttelse av barn

Dette punktet erstatter punkt 14 i dagens retningslinjer. Det er imidlertid valgt andre formuleringer i utkastets punkt 16, og det er ikke helt klart for oss om dette bare er språklige endringer eller om det også er snakk om materielle endringer. Det ville vært en fordel om det hadde vært nærmere redegjort for dette i høringsbrevet. Nytt i punkt 14 er to avsnitt om *samtykkekompetanse* og *nektelseskompetanse*. Avsnittet er ikke lett å få tak på. Det som sies der er vel dessuten mer et spørsmål om barnets rettslige handleevne enn om etiske regler.

17. Unntak fra krav om samtykke

Dette punktet erstatter punkt 8, underpunkt *Forskning uten samtykke* i dagens retningslinjer, men er bygget betydelig ut. Vi har ingen kommentarer til dette punktet.

18. Klarhet om roller og ansvar

Dette er et nytt punkt som vi hilser velkommen. Vi har ingen kommentarer til dette punktet.

19. Konfidensialitet og taushetsplikt

Dette punktet erstatter punkt 9 første ledd i dagens retningslinjer. Vi har ikke spesielle kommentarer.

20. Anonymisering

Dette punktet er nytt. Det er positivt at det her fremheves at forskeren må være klar over forskjellen på anonymisering, aidentifisering og reidentifisering og at dette beskrives nærmere.

21. Meldeplikt

Dette punktet erstatter punkt 9 annet og tredje ledd i dagens retningslinjer, og bestemmelsen er utdypet. Vi vil foreslå en endring i første setning i den kursiverte teksten: *Forskere må melde fra når deltakerne er en fare for seg selv eller andre eller når deltakerne på annen måte kan utsettes for fare.* (forslag til endring er understreket)

22. Privatliv og familieliv

Dette punktet erstatter punkt 15 i dagens retningslinjer. Vi har ingen spesielle kommentarer.

23. Lagring av forskningsmateriale

Dette punktet erstatter punkt 11 i dagens retningslinjer. Dagens punkt 11 har tittelen *Lagring av personopplysninger*. Utkastet punkt 23 gir ved sin tittel inntrykk av å gjelde mer enn persondata, men bestemmelsen omtaler bare persondata. Dette bør reflekteres i bestemmelsens tittel.

24. Tilbakeføring av resultater

Dette synes å være et nytt punkt. Vi stiller oss positive til dette punktet.

25. Direkte og indirekte berørt

Dette punktet erstatter punkt 13 i dagens retningslinjer. Dagens punkt 13 er fyldigere enn utkastets punkt 25. Vi mener punkt 13 i dagens regler ikke bør kortes ned slik det nå er foreslått. Punktet har også sammenheng til utkastets punkt 31, og det bør gjøres en henvisning til den bestemmelsen.

26. Andres verdier og handlingsmotiver

Dette punktet erstatter punkt 15 i dagens retningslinjer. Dagens punkt 15 er fyldigere enn utkastets punkt 26. Vi mener punkt 15 i dagens regler ikke bør kortes ned slik det nå er foreslått.

27. Risiko for skade og belastning

Dette punktet erstatter punkt 12 i dagens retningslinjer, men er noe utvidet i forhold til dagens punkt 12. Dette synes positivt, og vi har ikke kommentarer til dette punktet.

28. Menneskers ettermæle

Dette punktet erstatter punkt 17 i dagens retningslinjer. Endringer synes bare å være av språklig art, og innholdsmessig er det vel en videreføring av dagens punkt 17.

29. Fremtidige generasjoner

Dette er et nytt punkt, og det er positivt at fremtidige generasjoner får et slikt eget punkt.

C) GRUPPER OG INSTITUSJONER

30. Svakstilte og sårbare grupper

Dette punktet erstatter punkt 21 i dagens retningslinjer. Endringer synes bare å være av språklig art, og innholdsmessig er det vel en videreføring av dagens punkt 21. Hvis det har vært meningen å foreta innholdsmessige endringer, bør det i så fall tydeliggjøres.

31. Kulturelle og sosiale grupper

Dette punktet erstatter punkt 23 i dagens retningslinjer, men er utvidet. Punktet har også sammenheng til utkastets punkt 25, og det bør gjøres en henvisning til denne bestemmelsen.

32. Kulturhistoriske kilder

Dette punktet erstatter punkt 22 *Vern av kulturminner* i dagens retningslinjer, men omfatter alle kulturhistoriske kilder, ikke bare kulturminner.

I bestemmelsens tredje ledd heter det: «Forskning som ødelegger kildemateriell, reiser egne etiske dilemmaer. Verdier ved forskningen må veies opp mot hvor mye av materialet som ødelegges eller endres.» Ødeleggelse er et sterkt uttrykk. De etiske dilemmaene vil reise seg også der kildemateriell ikke ødelegges, men skades. Vi forslår derfor at andre setning i tredje ledd lyder: «Verdien ved forskningen må veies opp mot hvor mye av materialet som ødelegges, *skades* eller endres.»

33. Offentlig forvaltning

Denne bestemmelsen erstatter punkt 20 i dagens retningslinjer. Punkt 33 er utvidet i forhold til dagens bestemmelse. Vi har ingen kommentarer til endringene.

34. Private bedrifter

Denne bestemmelsen erstatter punkt 19 i dagens retningslinjer. Punkt 34 er utvidet i forhold til dagens bestemmelse. Vi har ingen kommentarer til endringene.

D) ORGANISERING OG FINANSIERING

Denne delen starter med to viktige bestemmelser, **35. Uavhengighet i undervisning** og **36. Uavhengighet i forskningen**. Vi mener at disse to bestemmelsene er av helt sentral betydning og bør som i dagens retningslinjer være blant de første bestemmelsene også i de nye retningslinjene. Vi ser dessverre hvordan forskningens uavhengighet er under press i flere land.

De øvrige punktene i dette kapittelet kan vi gi vår tilslutning. Men vi har en kommentar til punkt **43. Rett til offentliggjøring**. Dette punktet erstatter dagens bestemmelse i retningslinjenes punkt 40. Dagens punkt 40 oppstiller ikke bare en rett, men også en plikt til offentliggjøring. Vi mener at plikt til offentliggjøring fortsatt må med.

E) FORSKNINGSFORMIDLING

Vi har ingen spesielle kommentarer til denne delen av retningslinjene